

■■■ PODOLSZKI JÓZSEF ■

Podolszki József (Bácsfeketehegy, 1946. július 28. – Kamenica, 1986. szeptember 12.) költő, novellista, kritikus, újságíró. Verbászon élelmiszeripari középiskolát végzett. Az újvidéki Bölcsészkar Magyar Tanszékén szerzett diplomát. A *Képes Ifjúság* (1967–1983), majd a *Hét Nap* (1984–1986) szerkesztőségében dolgozott. 1969–1970-ben az *Új Symposion* szerkesztőbizottságának tagja, a *Symposion füzetek* sorozat első három számának szerkesztője, elsőként kapta meg az 1970-ben alapított Sinkó-díjat.

Kötetei: *Hinta* (1970); *Gyanú* (1970); *Koponyatörés* (1974); *Barna* (1982); *Kitérő* (1988); *Csacska Csacsi menyegzője. Furfangos mesék* (1989).

Az interjú 1982. október 25-én készült Újvidéken. Részlete elhangzott az Újvidéki Rádió *Együtt* című műsorában 1982. november 1-jén és az *Esti híradó*ban 1986. szeptember 12-én.

■■■ PORTRÉ ■

„*Vajon mit akarhat bennem a láz*” – teszi fel a kérdést egyik versében¹ Podolszki József.

Eleinte határozottan lépkedett az érvényesülés, a siker felé, és az eredmények sem maradtak el. Az élelmiszeripari középiskola elvégzése után a Magyar Tanszékre iratkozott, közben a *Képes Ifjúság* közölte verseit. Felfigyelt rá az Újvidéki Rádió is, az *Ifjúsági műsor* 1964. december 28-ai adásában az *Ifjú vajdasági költők verseiből* rovatban *Óda helyett* című verse hangzott el. Ugyanott 1965. február 15-én a tudósító arról számolt be, hogy

„Az elmúlt szombaton Feketicsen adtak egymásnak randevút Vajdaság legfiatalabb költői. A találkozáson megjelentek Balogh István, B. Varga László, Podolszki József, Simon István, Vajda Gábor és Végh Lajos. [...] Ami a közönségsikert illeti, olyan sem hideg, sem meleg volt. Mindössze 2-3 jó verset hallottunk az esten. És a vita, amelyből ezt a néhány szemelvényt összeválogattuk, azt mutatja, hogy az ifjú költők e nyilatkozatait itt-ott a pohárból kölcsönzött ihlet is befolyásolta.”²

A következő évben a *Híd az Ifjú műhely* rovatban Jung Károly, Utasi Mária, Podolszki József, B. Varga László és Balogh István verseit mutatta be. Podolszki József *Csokonai Vitéz Mihály emlékére* című versében a Juhász Ferencet imitáló patetikus sejtelmesség mögött csak „ kozmikus” ellenkezése sejlik fel.

*Miből fakadtál?
Üst-csésze-kádak gazdag föld-kúton
megbomlott, széthullt termés-kő-virág,
elkorhad, rothadt csontszemek,
márvány-illatok, tövis-csira-test,
oxidált, hámló fémhalom;
miből fakadtál?
Nyugodt víz-felhő,
szívárvány-morzsa-nedv,
rengő, remegő tükör-ásvány-utak,
kozmosz, zsongó űrasszimiláció*

¹ Podolszki József: *Homokszemcsék Mariam strandcipőjéről*. In Podolszki József: *Hinta*. Újvidék, 1970, Forum, 27.

² *Ifjúsági műsor [Újvidéki Rádió]*, 1965. február 15.

*parány, buggyanó hő-levél-kohókban,
cseppekre tört, zaklatott foszlás:
miből fakadtál
hogy feltündökölsz,
mint hullából robbanó meztelen fönix,
hajótávol sirály-vacsorák?³*

Ennek az ellenkezésnek a kiváltó oka akkor még önmaga előtt is rejtély volt. De határozottan kutatott, vizsgálta az összefüggéseket, érdeklődött a szociológia, a politológia, a társadalmi szerkezet, különösképpen pedig a hatalom természete iránt. Másfél évvel később már konkrétabban megfogalmazza nyugtalanságának okát:

*Úgy fogd át tenyérrel az Eszmét
mint lány arcát szokás
de ne higgy benne nagyon
csak simítsd magadhoz
tapintsd ki tomporát
s aztán ha kikelsz belőle
füröszd meg magad
mert könnyörtelenül fészkei magát
az ízületekbe
megköt s visszaránt
ha lendülnél újabb kellemekekre
szebb igaz után*

*Vigyázz magadra
a Hit már árulás⁴*

Kell a bizakodás című versében pedig azt írja:

*Végtére is kell a bizakodás
túrni a hit miatt
s egy-két nyitva hagyott
szelíd feltevés
hogyan lesz
mert lesz egyszer helyünk*

³ Podolszki József: Csokonai Vitéz Mihály emlékére. *Híd*, 1966. 4. 469–471.

⁴ Podolszki József: Óvó vers magamhoz. *Híd*, 1967. 11. 1151.

*a nyugalomban
hol okos ötletes minden pillanat
s kis lelkesedések
szövik a jövőt
mert így nyomorultan
tömör lángok alatt
már nem megy sokáig⁵*

A szabadság és a biztonság igénye között feszülő – és mint Erich Frommtól tudjuk, az emberek többsége által a biztonság javára feloldható – ellentét nyugtalanította. Ezt tükrözi Végel László *Egy makró emlékiratai* című regényéről írt kritikájának címe is.⁶ Tartalmában azonban az elméletieskedő okoskodást még csak a legbigottabb kommunista ideológiai tételek bírálóval haladja meg. Nem fogalmazhatunk úgy, hogy addig „merészkedik el”, hiszen ha akarna, akkor sem tudna továbbmenni a társadalombírálatban, mert még nem ismeri az utat. A Fehér Kálmán felé intézett suhintás azonban már jelzi a konfrontálódás szándékát:

„a mindinkább egocentrikussá váló XX. században (s ne álltassuk magunkat, ez alól – legalábbis egyelőre – a szocialista társadalom sem vonhatja ki magát) képtelenség egy hathatós, teljes fokú önkritika illúziójába ringatnunk magunkat. Ehhez természetesen hozzájárul még az ideológiai kötöttség is, a hitből származó elkötelezettség, mely úgyszólván teljesen paralizálja a lázadó magatartást. Mert hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy egy egészséges társadalmi rend kiépítéséhez elegendő az egészséges ideológia. Így rövidül meg a gyakorlat, s így születnek meg a Fehér Kálmán által hirdetett elméletek, melyek azt igyekeznek – természetesen pusztán elméleti síkon – bizonygatni, hogy a nonkonformista magatartás a szocializmusban nem egyéb, mint lázadás önmagunk ellen. Ezzel szemben a makró nemcsak ennek az ellenkezőjét bizonyítja – nevezetesen, hogy a szocializmus mai fokán a nonkonformizmus nem azonos az önmagunkkal való szembefordulással, mert mintha elfeledtük volna, hogy még nem értünk el a kommunista társadalomig, tehát az azon belül érvényes viszonyokig és értékkategóriáig

⁵ Podolszki József: Kell a bizakodás. *Híd*, 1967. 11. 1153.

⁶ Podolszki József: Tehetetlenség és rettegés. *Híd*, 1968. 4. 459–464.

sem – hanem arra is utal, hogy képtelenné váltunk egy ilyen önkikezdésre és megróvásra.⁷

Podolszki József írásait ekkor már az *Új Symposion* is közölte, az 1967. évi augusztusi számban jelent meg első esszéje.⁸ Az örökös kételkedő 1968-ban a *Symposiont* méltató tanulmányát a *Híd*-ben, a *Symposion*-mozgalom problematikusságának legérzékenyebb mozzanatát érintő szövegét pedig az *Új Symposionban* közölte. Az elsőben⁹ kifejtette, hogy a *Symposion* után nem várható egyhamar újabb nemzedék, mert nincs rá „társadalmi igény”, ami kellemesen érintette a symposionosták hegemoniára törő csoportját.

„Kétségtől ez az időszak volt irodalmunk legmozgalmasabb és legforrongóbb korszaka. Hogy viszonylag mégis hamarosan bekövetkezett a megbékélés és hogy lecsillapult a bösz hullámverés, az elsősorban nem az új nemzedék diadalával magyarázható, hanem a mozgalmi eszmék letisztulásával. Ugyanis a symposionistáknak hamarosan be kellett ismerniük, hogy sokszor csak látszólagos várakat rohamoznak és nyitott kapukat döngetnek. Mert a korábbi irodalmi generációk generációs lényegükből kifolyólag nem nyújthattak frontális ellenállást, az eszmei csatára képtelenek voltak; erő kifejtésük csupán a pozícióvédelemre korlátozódott, ugyanakkor pedig a negyvenes évek nemzedéke már rég nem létezett, csak az új nemzedék támasztotta fel halottaiból, hogy ismét sírjába küldhesse. Így a symposionisták is csak addig folytattak valóságos küzdelmet, míg ki nem harcolták saját helyüket, és ebben a harcban csak annyiban különböztek az előző generációk tagjaitól, hogy ők azokkal ellentétben nem az egyén, hanem a kollektív védő- (és támadó) állásokért hadakoztak. Mindaz, ami ezen túlnőtt, látszólagos volt, fantomszerű, megfoghatatlan és nem szolgált mást, mint az eszmék kikristályosodását, határozottabb megformálódását, tehát önmagáért született és önmagát tette feleslegessé azzal, hogy megvívta minőségi forradalmát, és irodalmunkat az egyéni tekintély alapjáról az érték alapjára helyezte át, Vajdaság szellemi kapuit pedig megnyitotta Európa felé.

■

⁷ Podolszki József: Tehetetlenség és rettegés. *Híd*, 1968. 4. 460.

⁸ Podolszki József: Elidegenedés és költészet. *Új Symposion*, 28. sz., 1967. augusztus, 9–10.

⁹ Podolszki József: Nemzedékek egymás után. *Híd*, 1968. 12. 1290–1295.

A fentiekkel magyarázható, hogy a legfiatalabb általános irodalmi generáció úgyszólván besétált irodalmunkba. Mert az előző időszakkal ellentétben ma már lassan kultusszá válik a lehetőség biztosítása és az értékek felkutatása, hogy mindenki fel akar fedezni valakit és valamit. Épp ezért, amilyen előnyökkel indult ez a generáció, olyan hátrányos helyzetbe is került. Ugyanis a legfiatalabbaktól elsősorban a produkciót és az attrakciót várják, mindenki igényeket támaszt velük szemben, ami még nem is volna baj, ha ezek az igények a fiatalok és nem az igényt támasztók értékelméletéből erednének. Így azonban, épp azért, mert annyit foglalkoznak vele, vitatkoznak róla, érte és a nevében, ez a generáció egyelőre tanácstalanul topog, és mivel még nincs saját értékrendszere, csak ingadozik, hol erre hajlik, hol amarra, és naiv ártatlansággal szemléli, mint ragadja ki egy-egy számára szerencsésebb áramlat, vagy mint veti vissza a másik. A naivitás pedig, mint tudjuk, nem irodalmi erény. Önmagában amorf és szétfolyó ez a generáció, eltompítja a saját erőteljesebb eszmei szikráit is, nem tud nemzedékké szerveződni, bár ezt sokan elvárják tőle, sőt, ő maga is titkon úgy hiszi, hogy csak a világ felfordításával lehet itt valamit kezdeni. Ezért mindenáron gátakat keres, ellenállásba akar ütközni, de a szándékon nem jut túl, hisz nincs mit ledöntenie, a jelenlegi határok még rugalmasak és nem követelik meg a frontális szervezkedést az előző nemzedékkel szemben.

Mindezek után nem egyezhetünk azokkal, akik az új nemzedék megjelenését várják, hisz mesterségesen nem tenyésztethető ki egy új nemzedék, hisz a mozgalmak elsősorban nem az elhatározások, hanem a szükségletek eredményei. Ezért úgy hiszem, nem kell különösebb jós-adottságokkal rendelkeznie valakinek, ha a jugoszláviai magyar irodalomtól nem vár forradalmi újítást, szellemi forradalmat a közeljövőben.¹⁰

Az *Új Symposion*ban pedig Bosnyák István *Laskói esték* című naplója kapcsán figyelmeztetett a hermetizmusra való tudatos törekvés, a belterjesség, a szektás szemléletmód megerősödésére, mind explicitebb kifejezésre jutására a *Symposion*-mozgalom ideológusainak észjárásában.

¹⁰ Podolszki József: Nemzedékek egymás után. *Híd*, 1968. 12. 1294–1295.

„Hogy egy irodalom nem zárkozhat magába, nem lehet szemellenzős és nem fordulhat önelégült göggel, arisztokratikus világfájdalommal a saját és kizárólagosan csak irodalmi nyavalyái felé, azt ma már felesleges külön bizonygatni. Azazhogy mégsem. Mert bár köztudott tényekről van szó, közismert következtetésekről és irodalmi (de ugyanakkor nemcsak irodalmi) tapasztalatokról, napjainkban mégis megfigyelhető egyfajta nyegle viszolygás mindattól, ami nem költészet, hanem valami nyersebb, konkrétabb, s így elvi, valamint gyakorlati síkon felelősségteljesebb jelenség irodalmunkban. [...] fölöttébb furcsa és káros jelenségnek minősítem azon törekvéseket, melyek egyes műfajok és közlési formák kiközösítésére és lebecsülésére irányulnak csak azért, mert a szóban forgó művek nem eléggé »irodalmiak«. [...] miféle esztétika az, mely lehetővé teszi a nagyképűsködő számárlétra beilleszkedését az irodalomba, milyen irodalom az, melyben műfajok és nem művek szerint mérik az alkotót? Nem emlékeztet-e bennünket ez a jelenség egy beteges, öncélú hiúságra, az irodalmat művelők önfelemlésére – dédelgetésére? [...] Vagy már a tettekben és a gesztusokban nem is akadhatunk lírai indítékokra, azaz a líra már nem tett és nem is gesztus, csak fennkölt, csak különleges, csak kiváltságos, csak fenomenális? És ha csakugyan ilyen, hát miért van egyáltalán szükségünk költészetre és irodalomra? [...] Ne vitassuk el egy napló, egy vallomás, egy szociográfia, egy útirajz, egy-egy színes írás létjogosultságát irodalmunkban. [...] Igaz, hogy nincs valamirevaló kritikánk, de ezzel szemben létezik egy túlfejlett, szerteágazó, mindent átfogó irodalmi pletykánk, mely mindenhol jelen van, ahol irodalomról szó esik. És ez a pletyka mintegy helyettesíti – jegyezzük meg, nagyon előnyös és fölöttébb kényelmes módon – a kritikát. [...] állandóan születőben van egy-egy irodalmi legenda, melyet ugyan nem veszünk komolyan, de felkarolunk és ápolunk. Így terjed aztán a fertőzés, és így alakulnak ki klubasztaloknál a vélemények is erről vagy arról a jelenségről anélkül, hogy jelentkezne a jelenségek teljes és mélyreható ismeretének igénye. [...] kritikánk nem lévén, a pletyka a kritika szerepében tetszeleg és igénytelenségével, felszínességével fertőzi és torzítja irodalmunkat. Azon töprengök, hogy meddig fogunk még eljutni a puhány kényelmességben, és mi vár azokra, akik esetleg egyszer majd megkísérlik számon kérni a

felelősségtudatot, az írott szóban levő felelősségtudat hiányát. De ez távolinak és valószerűtlennek tűnő kérdés. Vessünk fel inkább egy másikat: miért is hiányzik irodalmunkból a kritika? Vagy hagyjuk inkább ezt is, hisz fennáll a veszély, hogy vissza kell majd kanyarodnunk fenti témánkhoz. Inkább ne kérdezzünk semmit. Ugyebár.”¹¹

Ugyanakkor szervezeti szempontból Podolszki mind közelebb került az *Új Symposion*hoz. Az 1969. októberi számtól a szerkesztőbizottság tagja lett, ő szerkesztette az 1970-ben induló *Symposion Füzetek* első három számát, és ugyanabban az évben ő volt az első, aki megkapta az akkor alapított Sinkó-díjat.¹² Ezzel együtt megérkezett a kedvező szakértői vélemény is: a *Híd*ban Bányai János méltatta *Gyanú* című novelláskötetét: „Podolszki rendbe jött a novellaformával, kialakítva a »nem-novella« modellt.”¹³

De Podolszki mégse jött egészen „rendbe”, amiről az is tanúskodik, hogy az 1970. novemberi, 67. számtól Ágoston Andrással együtt kivált az *Új Symposion* szerkesztőbizottságából.

Egyre gyakrabban írta elemző tanulmányait a *Symposion*-mozgalom megrekedéséről, melyek közlését a már hatalmi pozícióba került symposionisták rendre megakadályozták. Miután 1971 decemberében betiltották az *Új Symposion* 76. és 77. számát, munkatársait pedig 1972-ben elítélték,¹⁴ a folyóirat a továbbiakban elfojtotta a „valóságirodalom” kibontakozását. A mozgalomban előtérbe kerültek az olyan hozzáállás stratégiái, akik, ha nagyon megszorultak, magánbeszélgetésekben azzal érveltek, hogy ez a taktika a nemzetiségi intézmények és káderek „jobb időkre” való megőrzését szolgálja, hisz a minőség már magában is nemzetiségi teljesítmény. Nyilvánosan viszont a művészet függetlenségének és az esztétikai kritériumoknak a jelszavaival utasítottak vissza minden bírálatot.

¹¹ Podolszki József: Önmagunkról egy műfaj ürügyén. *Új Symposion*, 1968. 37–38. 24–25.

¹² Bosnyák István, Hornyik Miklós, Tolnai Ottó: Podolszki József az első Sinkó-díjas fiatal író. *Képes Ifjúság*, 1970. április 1.

¹³ Bányai János: Nem-novella modell. *Híd*, 1970. 12. 1281–1283.

¹⁴ N. B. K. [N. Boldizsár Katalin]: Ítélet az *Új Symposion* ügyében. Rózsa Sándor három, Tolnai Ottó egy évet kapott. *Képes Ifjúság*, 1972. február 23. 6.; N. B. K. [N. Boldizsár Katalin]: Még egy ítélet a *Symposion*-ügyben. Miroslav Mandić egy évet kapott. *Képes Ifjúság*, 1972. március 1. 7.

Az igazi törés azonban majd egy évtizeddel később következett be, amikor Podolszki kritikája nem elveket vagy jelenségeket, hanem személyeket, tekintélyeket érintett. A *Híd* 1981. márciusi számában *Világpor a szemünkben* címmel közölte Podolszki József lesujtó kritikáját Tolnai Ottó *Világpor* című kötetéről.¹⁵

„Tolnai Ottó a hatvanas évek végén még azt üzenté Tomaž Šalamunnak, hogy »naponta többször megváltom a jugoszláviai magyar irodalmat«. Megengedhette magának ezt az akár kissé önironikus, akár sima és egyértelmű fennhéjázást, hisz akkoriban jószerevel körülötte forgott a jugoszláviai magyar költészet. Ha a Tolnai-költészet tüneményes térhódítása és eluralkodása szempontjából nézünk az akkori évekre, azt kell mondanunk, hogy »már«, de ha a mából tekintünk vissza rá, akkor csak azt, hogy »még« körülötte forgott a jugoszláviai magyar költészet. Igen, mert Tolnai Ottó költészetének az irodalomtörténeti idő röpké tíz évére se volt szüksége, hogy teljes diadalt arasson, de ugyanilyen rövid idő alatt a komoly költői, költészeti válság megpróbáltatásai is utolérték. Ez a költészet üstökösként tűnt fel irodalmunkban, de attól kell tartanunk, hogy hamarosan hullócsillaggá változott. Ebbéli aggályainkat nem utolsósorban épp Tolnai legújabb kötete, a *Világpor* táplálja, támasztja alá.

Pedig mennyien és mennyi mindent megtettek és megtesznek azért, hogy a Tolnai-költészet irodalmi egünk állócsillaga, mi több, egyik legfényesebb, ha nem épp a legfényesebben ragyogó csillaga maradjon. [...] olyan figyelmet elterelő hadmozdulatokra képes ez a költészet, hogy észre se veszi vagy csak nehezen veszi észre az olvasó, hogy a lényeg hiányát palástolják itt különböző tetszetős mutatványokkal. Mindenekelőtt a Tolnai-költészet művészet- és irodalomközpontúságára gondolok itt, a megannyi mottóra, idézetre, hivatkozásra, utalásra, feldobott névre, ami tulajdonképpen a Tolnai-versek kelesztését szolgálná, a saját kovász hiányát pótolná, ugyanakkor pedig igen alkalmas az olvasó megszeppentésére is, hogy uramisten milyen előkelő, exkluzív társaságba csöppentem én, vezetett engem a bennfentes költő. [...] És igazán van valami csodálatos, talán megkapó is abban, ahogy ő képes bármiről a vers nyelvén szólni, ahogy képes mindent lefordítani erre a

■

¹⁵ Podolszki József: *Világpor a szemünkben*. *Híd*, 1981. 3. 323–328.

nyelvre. Csakhogy a költészet persze nem pusztán a versnyelvre (legyen az akár a modern versnyelv is) való átültetésből áll. A költészet épp az a tartalmi és magatartásbeli, ha tetszik, atmoszférabeli többlet, ami a hatvanas évek derekán és végén még a Tolnai-versek nagy részében is ott volt, és ami talán nem is annyira érthetetlen módon kiveszett belőlük. A tipikusan gerilla-költészet nyilván képtelen kiheverni intézményesítését.

Nyilván ki lehetne nyomozni, hogy miért és hogyan jutott el ilyen gyorsan az egyre nyilvánvalóbb vereségéig a Tolnai-költészet. Egyszer rá is kell erre szánnunk magunkat, mert épp a legfiatalabb költőnemzedéket már ez az elrutinosodott »tolnaitás« keríti hatalmába és nem azok a valós költészeti értékek, amelyek a gerilla-költő Tolnait jellemezték és emelték fel oda, ahol most is sütkérezik, hála az immár egy-két évtizedes érdemeinek. [...] Még világport hint a szemünkbe, és nem fogjuk észrevenni, hogy csak káprázat, látszat, illúzió. Kár lenne az ilyen önámításért, mert ha egyszer fejet hajtunk a külsőségek szemfényvesztése előtt, költészetünk perspektíváját, frissebb lehetőségeit áshatjuk alá ezzel a főhajtással.¹⁶

Bányai János már a *Híd* következő számában¹⁷ válaszolt Podolszkinak, de nem a kritikájára hivatkozott (azt csak megemlítette), hanem a *7 Nap*ban Dudás Károly *Jártatás* című könyvéről megjelent méltatására.¹⁸ Megállapította, hogy örvendetes dolog a valóság iránti igény, csak éppen a valóság megismerésének lehetősége problematikus.

„Podolszki helyesen jár el – ez az írás nem is nézeteinek elvitése, inkább megvitatása szándékával készült –, amikor irodalmunkkal szemben a valóság(igény) elvárását fogalmazza meg.¹⁹ [...] S eközben mindegy, hogy milyen műfajról van szó, irodalmiról vagy nem-irodalmiról. Nem lehet tehát különválasztani szépirodalmat és valóságközpontú irodalmat, mert ez a szétvá-

¹⁶ Podolszki József: Világpor a szemünkben. *Híd*, 1981. 3. 323–328. A tanulmánynak a Tolnai versírási technikájáról szóló részletét lásd a Tolnai Ottóval készített interjúhoz írt bevezetőben.

¹⁷ Bányai János: Valóság(igény) és novella. *Híd*, 1981. 4. 426–431.

¹⁸ Podolszki József: Földközben. *7 Nap*, 1981. március 27.

¹⁹ Bányai János: Valóság(igény) és novella. *Híd*, 1981. 4. 428.

lasztás csak rémképeket szülhet, például az »irodalmi közvéleményt irányító tényezők« rémképét, amelyek éberem örködnek irodalmunk »tisztasága« felett, és akiket csak megkerülve lehet egy kis (szendvics)valóságot »csempészni« a szépirodalomba... A kettő különválasztásából ugyanis logikusan következik az irodalom sterilitása egyrészt, a valóság »irodalmiatlansága« másrészt.²⁰ [...] Valahol tehát azon a nyomon halad ez a természete szerint heterogén »összeállítás«, amelyen Podolszki is prózairásunk (és irodalmunk) kérdéseit fogalmazza meg, de a mi megfogalmazásunktól eltérő módon. És hogy félreértés ne essék, ez az eltérés irodalomszemléleti különbözőséből származik, nem abból a tényből, hogy e novellasorozat szerkesztője, e folyóirat szerkesztője – véletlen megbízatása következtében – odatartozik »az irodalmi közvéleményt irányító tényezők« közé, tehát rendelkezik valamiféle »hatalommal«. Annál is inkább nem, mert semmiféle »tényező«, semmiféle (irodalmi, szerkesztői stb.) hatalom hosszú távon nem befolyásolhatja az irodalom mozgásirányát, legfeljebb a kiválasztás gyakorlásával tévedhet, de mindig csak a saját kárára tévedhet...²¹ [...] a »valóságközpontúság« igénye és elvárása, bármennyire is logikus kritikai számonkérés, egy sor számottevően fontos problémát rejt magában. Mindenekelőtt azt, hogy a valóság nem valami könnyen elérhető, kitapasztalható, mindenki előtt egyformán világosan megmutató jelenség (vagy jelenségek összessége), hanem dilemmákkal és kétségekkel teljes világérzékelés-szint, ami nem is annyira áttetsző, hogy mögüle – egy-két tény, adat, dokumentum, riporteri meglátás és felismerés, statisztikai bizonyosság vagy szociológiai leírás mögül – evidenciaként ugrana elő, lépne be világképünk rendszerébe. Aminthogy az sem bizonyos, hogy egy-egy intim élmény, tapasztalat, felismerés, ami szubjektív fogantatása miatt eleve bizonytalan és lebegő, nem nyújt-e teljes képet a valóságról, a fizikától és lélektantól egyaránt teljesebbet. Vagyis egy alapkérdés: mit tudunk arról a valóságról, amit irodalmunktól számon kérünk, mit tudunk a jelen valóságáról, a súlyáról és jelentőségéről? Ez a bizonytalanság nem ment fel a felelőség súlya alól. A valóságfeltárás felelőségének súlya alól sem. Azt azonban

20 Bányai János: Valóság(igény) és novella. *Híd*, 1981. 4. 428–429.

21 Bányai János: Valóság(igény) és novella. *Híd*, 1981. 4. 429–430.

mindenképpen jelzi, hogy a próza – a jugoszláviai magyar próza is – alkotói és intellektuális harcot vív ezért a valóságért, a »Balzac súlyú és jelentőségű« valóságért, ha nem is a »realizmus« eszközeivel, ha nem is reményteljesen... Ha nem is a »társadalmi regényirodalom« nevében. S amiről eközben nem lehet megfeledkezni: a művek irodalmi – nem külső díszként létező szépirodalmi – értékein múlik, hogy mennyire tudja ezt a heterogén valóságot a »jelenbe-forrósítani«. Más szóval, megoldani a »valóság és irodalom«, a »novella és valóság« időszerűségét sohasem vesztő kérdését.²²

Podolszki válaszának közlésével azonban Bányai már nem sietett ennyire. Csak az októberi számban közölte nyílt levelét,²³ akkor is megrövidítve úgy, hogy a személyét különösképpen érintő részeket Podolszki már csak a *Képes Ifjúság*-ban adhatta közre:

„... vitairatodban azt állítod, hogy az én irodalomszemléletem szülte rémkép az irodalmi hatalom. Lehet, hogy igazad van, de akkor magyarul meg nekem, hogy hogyan akadályozhatott meg a hetvenes évek elején az irodalmi rémkép abban, hogy megjelentessem a Tolnai-költészet negatív koordinátáiról írt tanulmányomat, hogyan odázhatta el a *Symposion*-ról írt tanulmányom megjelenését több évig, hogyan állhatta útját egy megrendelésre készült Brasnyó-interjú megjelentetésének, hogyan utasíthatta vissza Bori Imre *Irodalmunk évszázadai* című könyvéről írt bíráló recenziómat, hogyan beszélhetett le róla, hogy megjelentessem a Major Nándor (*Hullámok*) és Végel László (*Egy makró emlékiratai*) regénye között párhuzamot vonó írásomat, hogyan késleltetheti már több mint egy éve az utóiratban is idézett tanulmányaim, írásaim megjelenését stb. [...] És érdekes módon ez a rémkép mindig megtalálja a módját, hogy valóságosan, fizikailag akadályozza meg az anyag nyilvánosságra hozását. Még akkor is, ha nem közvetlenül az ő áldásával akarom, kísérlem ezt megtenni. [...] Kell-e nyomósabb érv, kézzelfoghatóbb bizonyíték, mint az, hogy a fentebb elmondottakat – és még sokkal többet – el akarta, akarja törölni a rémkép ezúttal Bányai János személyében:

²² Bányai János: Valóság(igény) és novella. *Híd*, 1981. 4. 431.

²³ Podolszki József: Levél a szerkesztőhöz. *Híd*, 1981. 10. 1231–1242.

sajnos, valóságosan cselekvő fantommal van dolgunk. Vagy az is rémkép, hogy Tolnai-recenzióm óta (a nyílt levélen kívül) egyetlen falcnit sem hoz tőlem Bányai *Híd*ja? Ugyanis nem én bojkottálom a *Hidat*. De a *Híd* engem és persze minden írótkönnyen félretehet. Számadással ezért senkinek nem tartozik. Ilyen a mi objektív irodalmi valóságunk.”²⁴

Podolszki József ekkor már kifelé tartott a létből. 1984-ben Szabadkára, 1985-ben pedig Zadarba költözött. A kamenicai kórházban fejezte be életét 1986. szeptember 11-én.

1996-ban először tartották meg a Podolszki József Emléknapot Szabadkán a Szabad Líceum szervezésében és a Csáth Géza Művészetbaráti Kör tagjainak közreműködésével. Erre 1998 óta szülőhelyén, Bácsfeketehegyen kerül sor, és azóta ott adják át az emlékére alapított *Podolszki József publicisztikai pályázat* díjait is. Podolszki József tehát végül mégis „rendbe jött”, ha nem is úgy, ahogy azt Bányai János értette egykor. Amihez viszont sok megpróbáltatása során a valóságfeltárás terén eljutott, azt már egyik novellájában leírta, az „irodalmasítás” igényének eleget téve.

„Ügyszólván mindig egyszerre ébredtünk, vagy legalábbis gyors egymásutánban, anélkül, hogy keltettük volna egymást. [...] Bálint volt az örökös első. Bárhogy igyekeztünk is, egyszer sem tudtuk megelőzni. Villámgyorsan, szinte már-már hihetetlen ügyességgel fedezte fel az újabb és újabb sérüléseket, biztosan, tévedhetetlenül, míg velünk sűrűn megesett, olykor egymást követően több ízben is előfordult, hogy a régebbi s pillanatnyilag esetleg kiújult vagy a tisztító gennyedés folyamatában lévő sebeket újnak véltük. Nagyfokú bizonytalanságunk Bálint megingathatatlan határozottságával és fürgeségével szemben természetesen kisebbségi érzést keltett bennünk, mely olykor annyira fokozódott, hogy Bálintot a végletekig menő tisztelettel bálványoztuk, és képtelen, istenségekhez illő magasságokba taszítottuk csodálatunkkal. Kikényszerítettük, hogy isten legyen. [...] Tény, hogy mind kevesebbet törődött velünk, s az utolsó napokban szinte már kizárólag csak sebeiről beszélt. Csak a halála előtti reggelen említett ismét bennünket, sőt, ekkor látszólag

■

²⁴ Podolszki József: Két adalék az irodalom – valóságkörüli vitához. *Képes Ifjúság*, 1981. november 11. 18–19.

csak velünk foglalkozott, amiben azonban, sajnos, több okból kifolyólag is kételkedni vagyok kénytelen. [...] Azon a reggelen a szokottnál korábban ébredt, amire mi természetesen nem voltunk felkészülve, no meg a megrázkódtatásoktól túlzásfolt előző napok is kimerítettek bennünket, úgyhogy csak élesen csengő szavaira riadtunk fel ijedt megszeppenéssel. Kínosan, nyugodtan és higgadtan beszélt. Olyan hanghordozással, mint aki már csak szokásból szól, de nem tart igényt a hallgatóságra. Ez megdöbbenett bennünket. – Ótvarosan nyüzsögtök a testemen, furcsán és torz kalimpálással. Értelmetlenül. Mint ahogy értelmetlen minden előbbi mozdulat egy új gesztust követően. Ezért megnyugtató a gondolat, hogy le fogtok hámlani rólam, hogy megsemmisülök, s ti megsemmisültök. Mert valójában csak kitaláltalak benneteket, akár sebeimet – nem is volt különbség köztetek –, s ti bárgyún hagyátok. Mulatságosan bárgyún. – S hogy tiszteltetek! Csak a végsőkig ostobák és korlátoltak csodálhatják így a másik ostobát. Mert kéjelegve vigaszt akartatok és feloldódást, de mert nincs vigasz és nincs feloldódás, egyszerűen ti sem vagytok. Kitaláltam a sebeimet. Mire fel mertünk egyenesedni, már nem élt. Teste kibukott a vastag takaró alól, és majdnem felüvöltöttem a látványtól; síma, egészséges test volt. – Szép – mondta Péter. – Szép – állapítottam meg én is, de elfordultam. Mind a ketten elfordultunk. – Különösen a sebei. – Azok különösen. – Az a rengeteg. – Igen. És nem mertük levetni ruhánkat.”²⁵

Akkor tehát „*vajon mit akarhat bennem a láz?*” Mi értelme volt az útnak? Podolszki József vesztes volt egy reménytelen konfrontációban. De az áldozat nem volt hiábavaló. „Valóságirodalma” megmutatta, dokumentálta épp azt, amit ellenfelei annyira nem akartak megmutatni, s amire a téma általuk elvárt módon való „irodalmasított” feldolgozása nem lett volna alkalmas: hatalmuk valódi természetét.

²⁵ Podolszki József: Egy zseni története. *Új Symposion*, 1967, 31–32. sz. 11–12.

■ ■ ■

■

■ ■ ■

■■■ INTERJÚ ■

Verset ugyanannyit írok, mint eddig, lehet hogy többet is. Az viszont áll, hogy nem publikálok. És egészen keveset publikálok, különösen szépirodalmat. Hát azt már nem tudnám pontosan megmagyarázni, hogy miért, de egy olyan nyolc évre visszamenőleg én visszavonultam, hogy úgy mondjam, a szépirodalmi közlésektől. És inkább kötetekben kezdtem el gondolkodni, mint egy-egy közlésben. No ennek az eredménye az, hogy most ritkán jelentkezek verssel, de viszont a másik eredménye, hogy most már a kiadónál fekszik két éve a kötet, az idén kellett volna megjelennie, hát reméljük, hogy a jövő év elején meg is jelenik a verseskötet.

Nem foglalkoztat a gondolat, hogy mennyire hatékony a vers? Szereted az akciót, céltudatos vagy, a társadalmi problematika bánt, a szociális kérdések...

Gondolom, az írás olyan valami, amihez hozzátartozik a glosszától kezdve a versig minden. Ha én egy glosszában a társadalmi akcióra megyek, akkor a vershez is hasonlóképp viszonyulok, habár az egy teljesen más műfaj, de nem lehet így differenciálni a dolgokat, hogy ez most újságírás, ez most költészet, ez most próza, ez most társadalombírálat. Inkább arról van talán szó, hogy van, amit az ember naponta csinál, mert abból él, ez az újságírás, akkor van, amit azért csinál, mert az időhöz kötött, például nem lehet egy kritikát megírni úgy, hogy majd két év múlva közlöm, hogyha az napi kritika. A vers viszont, remélem, időtálló műfaj. Mert ha nem az, akkor jobb, ha nem csinálja az ember.

Most ha kérdőíveket kell kitölteni, akkor azt írod be, hogy újságíró...

Újságíró, természetesen.

Mikor gondoltál arra, hogy újságíró leszel?

Nem gondoltam arra abszolút, én újságíró lettem.

Hogyan történt ez?

Vendéglőben lettem újságíró. Az egyetem befejezése előtt álltam, Hornyik Miklós volt a *Képes Ifjúság* főszerkesztője, illetve akkor még csak a főszerkesztő-helyettese. De már jelezték, illetve tudtuk mindannyian, hogy ő lesz a főszerkesztő, nos, ő szedte össze a gárdát, kivel fogja csi-

nálni a lapot, odajött hozzánk az asztalhoz és beszélgettünk, mit fogsz csinálni, ha befejezed az egyetemet, fogalmam sem volt. Az volt, hogy befejezzük az egyetemet és majd lesz valami. Azt mondja, gyere el újságírónak. Kérdezem, mikor. Azt mondja, holnap. És akkor így kezdődött.

Elég nagy gárda volt az abban az időben...

Akkor alakult a *Képes Ifjúság* gárdája. Tudniillik, akkor két folyamat játszódott le egyszerre a *Képes Ifjúságnál*. Akkor volt távozóban Deák Ferenc, akkor ment el a *Képes Ifjúságtól* Szántó Zoltán, Varga Géza, szóval, egy egész nemzedék távozott akkor a *Képes Ifjúságtól*, és Miklós igyekezett ezek az emberek helyett felvenni olyanokat, akikkel úgy gondolta, hogy együtt tud dolgozni. Így került a laphoz először Dormán Laci, utána én, utána Dudás Karcsi és úgy jöttek a többiek, Garai Laci, Tari István. Így történt.

Jól érzed most magad a szerkesztőségben?

Ez nagyon nehéz kérdés. Nem is a szerkesztőségről van szó, hanem hogy jól érzi-e magát az ember az újságírásban. Így tágitánám ki ezt a kérdéskört, tudniillik, nem arról van szó, hogy szerkesztőséget váltson-e vagy vált-e az ember, hanem arról, hogy egy professzióban megmaradjon-e, megmarad-e, vagy meddig tudja azt csinálni, meddig kell csinálnia, meddig csinálhatja. Úgy látom, hogy az újságírás olyan hivatás vagy szakma, ahogy tetszik, amit nem lehet túl sokáig csinálni legalábbis ugyanabban az ütemben és ugyanazzal a témakörrel, valahogy mindig váltani kellene az embernek ahhoz, hogy ő is friss legyen, és az olvasóközönséget is frissen tudja tartani. Nem hiszek abban, hogy valaki belpolitikai kommentátor ötven évig. Inkább a sokoldalúság mellett vagyok. No, ez az izgalmas benne. Ha így kérdezed, akkor talán ideje lenne szerkesztőséget váltanom.

Emlékszem egy sorozatodra, amikor kocsmákban börtönviselt emberekkel beszélgettél.

Igen.

Meddig terjed ki az érdeklődési köröd, az embereknek a spektruma, és hogyan klasszifikálnád az embereket?

Az embereket semmiképp sem. Ami az érdeklődési körömet illeti, az pedig, az újságírás tekintetében, ott mindig arra figyeltem meg arra figyelek, hogy mi az, amiből kihozhatok valamit, illetve mi az, ami elsősorban megragadja az én figyelmemet. Mert hogy ha valami engem izgat, akkor hát, lehet hogy kissé szerénytelenül fog hangzani, de mindegy, akkor azt hiszem, hogy azt tudom úgy megírni, hogy az olvasót is izgassa. Mert ha olyasmivel foglalkozok, ami engem nem érdekel, abból nyilván csak unalmas dolgot tudok csinálni. Ezekhez az úgynevezett börtöntöltelékekhez is így jutottam el, sőt az örömlányokról is csináltam én riportot annak idején, és ezek izgalmas dolgok voltak, mert hát a társadalom peremére szorult emberekkel foglalkoztam abban az időben, azok foglalkoztattak. Például így voltam cirkuszban is annak idején, a cirkusz környezetét is néztem. Utána jöttek egészen más dolgok, politikusokkal interjúk, teljesen másik véglet, és azt hiszem, azért érdekes az újságírás, hogy a prostituálttól az államvezetőig mindenkivel közvetlenül beszélgethatsz és mindenkiből kihúzhatsz valamit, amit talán nem mutat meg minden nap. Ezzel már azt is elmondtam, hogy nem a napi jelentéseket szeretem az újságírásban, hanem a riportot és a mélyinterjút.

Rosszul kérdeztem. Ha ki kellene emelni valami lényegi vonását az embernek, ami szerint a legjobban különbözik az egyik egyén a másiktól, akkor melyik lenne az?

Nehéz lenne megmondani, de azt hiszem, hogy a közvetlenség és az őszinteség. A kapcsolatteremtési készség. Mert a kapcsolatteremtési készség mindig összefügg azzal, hogy melyik ember mekkora színjátész, illetve mennyire nem az. Tudniillik, azt hiszem, hogy te is tapasztaltad, mások is, egyből megérződik egy alanyon, hogy ő most őszintén beszél, vagy szerepel. Nagyon szeretem azokat az embereket, akikkel könnyű kommunikálni, gondolom olyan értelemben, hogy megnyílik, hogy érzem, hogy most meg akarja mondani a dolgokat, nem titkolja el az érzelmeit, a gondolatait. Tehát nem ellenséget lát bennem, hanem beszélgetőpartnert. Nem tudom, hogy erre gondoltál-e, mert másféle klasszifikálást nem tudok.

Van egy ilyen versed: „a kőműves épít, a halárus méri a halat, valaki irányít, a test ágyba kerül: vajon mit akarhat bennem a láz?” Ezt régebben írtad.

Ez egy nagyon korai vers, amikor a *Symposion*...

Tudsz válaszolni erre a kérdésre?

Ez a vers a *Symposion* társadalmi érájában íródott, amikor a *Symposion*-ban szinte törvényszerű volt a *Symposion*hoz tartozóknál, hogy társadalmi fogantatású versekkel lépjenek fel, ez az egyik ilyen termék, hogy úgy mondjam. Ennek ellenére maga a kérdés, azt hiszem, ma is aktuális. Nem tudom a választ. Ha tudnám, akkor nyilván nem írnék.

Gondolod, hogy az egy rossz éra volt, amikor a fiatal nemzedék fokozottabb mértékben fordult a társadalmi kérdések felé?

Nem. Inkább úgy gondolom, hogy kissé egyoldalú éra volt. Sőt, én most már azt fájlalom, hogy az utóbbi időben egyre kevésbé izgatja a fiatalabb nemzedéket a társadalom helyzete, állapota, perspektívája, rengeteg vonatkozása. Inkább ilyen beszámoló-stílusú gondolkodásra hajlamos az ifjúság, a költészetben viszont egy teljesen elvonatkoztatott, egy gyökeretépett, egy nem tudom milyen látásmódhoz vonzódik. És ezt viszont bajnak tartom.

Te használtad azt a kifejezést, hogy látszatköltészet.

Igen, én használtam. Hogy szót értsünk, én nem azt akarom mondani, hogy csak az a költészet, amelyik a valósággal foglalkozik, illetve hogy csak arra való a költészet, hogy valósággal foglalkozzon. De a költészetnek kétségkívül kell hogy legyen egy ilyen vonulata is. És ezt az is-t hangsúlyozom. És ha ez hiányzik egy költészetből, akkor félelmetesen elszegényedett az a költészet. És ezzel én nem akarom kizárni az úgynevezett esztétizáló poétikákat. Sőt, nem is akarom szembeállítani, hisz mindenkinek joga van úgy gondolkodni a valóságról, ahogy az ő egy-személyes meggyőződése diktálja. De viszont mint nemzedéknél, mint egy egész költői rétegnél nagy szegénységnek tartom, hogy egyetlen egy fiatal sincs, aki komolyabban foglalkozna a társadalmi kérdésekkel a költészetben, prózában.

Véleményed szerint miért van ez így?

Azt hiszem, a korhangulat hozzájárult. És itt nemcsak arra gondolok, hogy a fiatalok hogy nevelkedtek, hanem épp arra, hogy milyen példát mutat a már felnőtt irodalmi nemzedék. Magamat is beleértve, és a többi-eket is, de még inkább a tőlünk idősebbeket, akik teljesen visszavonultak.

Nem akarok neveket említeni, szóval, nem szeretném, hogy bárki is találva érezze magát, nem ez a célom, hanem egy jelenséget megmagyarázni, de amíg valaki oldalas verseket írt akár egy bolíviai forradalomról, akár egy chilei eseményről, akár egy csehszlovákiai eseményről, akármiről, ma valahogy taccsba került ez a szemléletmód, illetve nem, mert hiszen a *Symposion* legújabb száma a lengyel eseményekkel foglalkozik éppen. Csak az a különbség, hogy annak idején például a *Symposion* konkrétan a jugoszláv valósággal is foglalkozott, és elsősorban azzal foglalkozott, és másodsorban a külföldi eseményekkel. Ma viszont az a helyzet, hogy elsősorban a külföldi eseményekkel foglalkozunk és a mi valóságunkkal nem annyira.

Nem gondolod, hogy ez valami parabolisztikus...

Nem hiszem, hogy szükség van parabolákra, hogy allegóriákban kell a költőnek beszélnie ahhoz, hogyha angazsált költészetet akar művelni. Inkább azt gondolom, hogy a költők nem találják meg a kapcsolatot ezzel a helyzettel. Meg kell nézni csak a zágrábi, szarajevói, belgrádi kiadványokat, ljubljanait is, ott egészen más a helyzet. Sőt a *Polja* a legújabb számát vagy az előzőt, szinte teljes egészében a művelődési életnek, a művelődéspolitikának szentelte.

„A politikusra nem tekinthetünk úgy mint egyénre, aki a saját elveit és meggyőződését igyekszik érvényesíteni, ő az egyéniség ellenpólusa. A hatalmi törvények, érdekek és dogmák összessége, aki mindig egy csoportot képez az egyénnel szemben. Ezért nem szabad lebecsülnünk őt és nem is ítélkezhetünk fölötte az egyén mércéivel” – írod. Ezek után bennem felmerül a kérdés, hogy van-e, lehet-e jó politika?

Persze, hogy lehet. Az a jó politika – bár szerintem –, amelyik egész érzékenyen reagál épp a csoportérdekekre. És az a rossz politika, amelyik egyéni érdekeket helyez előtérbe. Vagy kisebb csoportérdekeket. Most akarva-akaratlanul eljutunk addig a kérdésig, szerintem pillanatnyilag nálunk a politika egyik problémája, hogy itt-ott a szűk csoportérdekek kerülnek előtérbe a szélesebb érdekeltséggel szemben. Tehát a személyes politizálás a társadalmi politizálással szemben. Ma is így gondolom, ahogy akkor írtam, hogy az a jó politikus, aki követni tudja annak a rétegnek a gondolkodását, az igényeit, a létszükségleteit, amelyikből kinőtt, amelyiket képvisel, nem pedig az, amelyik felkerül egy polcra,

és akkor ő ott elkezd intézkedni a maga nevében. És ezért nem lehet a politikustól egyéni etikát számonkérni, mert őnála a társadalmi kell, az írónál viszont mindig az egyéni etika szerepel. Az alkotó mindig egyénileg felelős azért, amit csinál.

A költőknek a társadalmi fogékonyságában fennálló viszonyok nemcsak a jugoszláviai magyar irodalomra jellemzőek, hanem szélesebb körben is. Úgy érezzük, hogy válságban vannak ezek az eszmék, ideológiák, nincs egy határozott program, amely mellé állhatna az ember.

Hát én egyáltalán nem vagyok abban biztos, hogy szükség van-e egy olyan vezéreszmére, amely mellé mondjuk az összirodalom állhat, és az mellett ágálhat. Sőt, ha irodalomról van szó, akkor inkább amellett lennék, hogy minél többféle eszme legyen, egyetlen egy célkitűzéssel, hogy valamiféle közös irányba terelje a figyelmet. Ez pedig nem az lenne, azért álltam meg egy pillanatra... nem is, hogy azonos válaszokat kutasson, hanem azonos problémaköröket kutasson. És minél többféle választ adjon ugyanarra a kérdésre, mert akkor fogjuk a legnagyobb áttekintést kapni a kérdésre. Én nem hiszek abban, hogy az irodalom válságban van. Hogyha valami válságban van, akkor szerintem az a gazdaság, az emberi méltóság, az erkölcs, a politikai élet, a társadalmi lét, de nem az irodalom. Tudniillik, mindez szükségszerűen elvezet ahhoz, hogy ez az irodalomban is valamilyen módon kifejezésre jut, vagy a teljesen öncélú formai kísérletezésekkel, vagy pedig egy teljesen földhözragadt valóságsszemlélettel, ne emlegessük föl a szocrealizmusnak az árnyékait... Szerintem nem ez a központi kérdés. Hanem az, hogy az alkotónak van-e lehetősége, hogy a saját affinitása szerint dolgozzon ott ahol él, és ahova tartozik. És hogy ott elmondhassa mindazt, ami felmerül benne, ami foglalkoztatja. És úgy mondhassa el, ahogy azt ő jónak látja. Hogyha ez megadatik, akkor én azt hiszem, az a művészet, az az irodalom egészen demokratikus. Tudniillik, nemcsak a mondanivaló demokráciájáról van itt szó, hanem az elmondási lehetőségekről, a formai lehetőségekről is. Tehát, hogy vulgárisan mondjam, hogy ne követeljünk egy korszakban csak rimes verseket, egy másik korszakban csak szabadverseket. Ne legyenek meg a szabályok. Ha valakinek ma eszébe jut mesterszonettet írni, mért ne írhatna? Hogyha ő azzal tud valamit mondani.

Te szabadnak érzed magad?

Fogas kérdés. Nem. Nem egészen. És nem mindig. Ha szabadnak érezné magát az ember, azt hiszem, akkor megint... Nem írna. Megint nem csak a társadalmi szabadságra kell gondolni, azt hiszem, itt egyéni kötöttségektől kezdve minden. Attól kezdve, hogy mivel foglalkozik az ember, mit csinál, mire kényszerül, mit csinál kényszerből, mit csinál jókedvéből.

Nincs programod, hogy hogyan tudnád ezt a szabadságot tágítani?

Nincs, mert ha volna akkor egyrészt megcsinálnám, másrészt valószínűleg alakítanék valamilyen szektát, hirdetném, hogy így kell csinálni...

Ismét egy versedből idézet. „Az eszemet félttem és tőle is félek én a leginkább.” Viszonylag új vers, 1981 októberében közölted. Mennyire hiszel az ész erejében, mennyire hiszed azt, hogy az érvek valamit jelentenek még ebben a világban?

Nyilván úgy is született, nem emlékszek már rá, gondolom, a sorra igen, de a megfogalmazás körülményeire nem, itt nem a rációba vetett hitről van szó, hanem arról, hogy a ráció, az ész mindig rákényszerül, hogy háttérbe szorítsa, letapossa az érzelmeket, az emóciókat. Neki adatott meg az uralkodás joga és kötelessége.

Mindig a ráció uralkodik?

Az a baj, hogy szinte mindig. Tudniillik, hogyha az emóciók uralkodnak, akkor az embernek mindig el kell szégyellnie magát. Akkor másnap mindig lelkiismeretfurdalása van, hogy most hirtelen voltam, most kiborultam, most többet mondtam, most fellángoltam, ha szerelemről van szó, még ott is. Ez a mi korunk ilyen, hogy racionalizálási kényszer uralkodik benne.

Makroszinten tekintve mi racionálisat talál az ember, mondjuk a mai világpolitikában?

Ezt nem tudom. És nyilván nem is ezeken gondolkoztam, amikor ilyenekről írtam. Az, hogy mennyire racionális a világberendezés, azt hiszem, hogy nem is téma, tudniillik, annyira irracionális. Annyira szinte már kísérteties. Nem felel meg semmiféle igénynek, ilyen banális dolgokat, hogy fegyverkezés, hatalmi politika meg öldöklés, nem kell

csak erre gondolni, hanem akár arra, hogy elmegyek egy hivatalba, és ahogy ott engem azon a tolóablakon túlról megszólít valaki, az már egy irracionális dolog, tudniillik, nekem ott bizonyítani kell, hogy ki vagyok, mi vagyok, miért jöttem, mit akarok, akarok-e valamit, két hét múlva visszajönni, szerintem ez már egy irracionális viszony. Lehet, hogy az aktázás szempontjából ez észszerű, de az emberi viszonyok szempontjából ez a legészszerűtlenebb.

De akkor mégsem a racionalitás uralkodik...

Az egyénen az uralkodik. Nekem nem szabad úgy viselkednem, mint érzelmi lénynek, hanem úgy muszáj viselkednem, mintha értelmesen viselkednék egy értelmes világban. Mellesleg ezek a dolgok nem kell hogy igazak legyenek. Lehet, hogy sem a világ nem értelmes, lehet hogy én sem vagyok értelmes, és lehet, hogy a cselekvésem sem értelmes.

Amikor az elégedetlenségedet kifejezésre juttatod, márpedig ezt elég gyakran teszed, mintha a mulandósággal is küszködnél.

Mulandóság? Nem tudom, hogy ez az egyik központi témám, illetve hogy ez foglalkoztatna-e. Egyébként sem hiszem azt, hogy annyira elégedetlen típus vagyok. Inkább úgy van az, hogy felbőszítenek bizonyos jelenségek. És akkor mérges vagyok. Nem elégedetlen, hanem mérges, dühít. És akkor hajlandó vagyok kiabálni, és hajlandó vagyok sok mindenre, amit lehet hogy később már másként látok magam is. Ez lenne az egyik oldala a dolognak. A másik, hogy a mulandóság őszintén szólva nem nagyon izgat, hanem a maradandóság. Hogy mi maradandót csinálhat az ember. Most ez az utóbbi időben jobban foglalkoztat, mint korábban, ennek megvannak a maga magánügyi jellegei, eléggé nagy beteg voltam, és akkor hirtelen rádöbentem, hogy van egy ilyen vonatkozása is a magánéletnek, mert egész addig őszintén szólva eszembe sem jutott.

Mondod, hogy infarktusod volt. Tudod, hogy mi volt az oka? Akkor is mérges voltál?

Nem, teljesen nyugodt. A betegségről nem tudom, hogy miért és hogyan volt, de a betegség sok mindenre alkalom volt, hogy sok mindent átgondoljak. Ha az embernek hetekig feküdni kell, és nem csinálhat semmit, mert az együtt jár a betegségével, akkor ideje van, ha akarja, ha nem,

hogy átgondoljon bizonyos dolgokat. Mit csinált, hogy jött? Mellesleg eléggé kedélyesen fogadtam az egész betegséget, ami egyes orvosokat is meglepett, mert sokat viccelődtünk, de azért belül egy kicsit elgondolkodik az ember, hogy másként is lehetett volna. Hogy próbálja meg másként beosztani az idejét, az erejét, a kis mindennapi ügyek mellett valami mást is válasszon, habár ezt megint egy olyan dolognak tartom most már, hogy azok a kis mindennapi dolgok nélkül nincs semmi. Azt például elképzelhetetlennek tartom, hogy most megírok egy nagy regényt vagy egy nagy verset, és ennek érdekében félreteszek napi ügyeket. Ilyen nem lehet. Egyszerűen nem lehet, mert abban az irodalmi munkában is benne kell hogy legyen a hétköznapi, olyan értelemben, hogy a szaga benne kell hogy legyen, a hangulata, a légköre.

Ha vennénk egy évszámot, mondjuk 68-at, azóta milyen változásokat észlelsz magadon?

Nem tudom. Ezt azt hiszem mások jobban meg tudnák mondani, mások mindig jobban figyelnek az emberre, mint ő saját magára. És nyilván, hogy jobban is észreveszik. Biztos, hogy változtam. Biztos, hogy nem gondolkodok úgy, nem viselkedek úgy, talán nem is írok úgy, talán nem is... Nem tudom. De hogy lényeges változás történt-e, abban sem vagyok biztos, szóval, abban egyáltalán nem vagyok biztos, mert úgy hiszem, hogy azok az alapelvek, azok ma is érvényesek. Az én munkámban is és egyébként is. Csak mondjuk rá másképp.

Hogyan másképp?

Hogyha akkor pillanatnyi kitörésekről volt szó, most talán egy elmélyültebb munkával válaszolok rá. Hogyha akkor abban a pillanatban megírtam mondjuk egy politikai verset, most megemészttem a kérdést, mélyebb érleléssel másfajta dolgot hozok ki belőle. De nem hiszem azt, hogy az én életeményeim változtak. Nem voltak „kommunikációs zörejeim”, hogy ezt a divatos kifejezést használjam, ilyenekre ritkán került sor a pályafutásom során. Sikerült valahogy az embereket úgy letapogatni, hogy ki az, akivel el tudok beszélgetni...

Ki az, akivel nem tudsz?

Nem tudom... Nem tudok azokkal elbeszélgetni, akiknek előre megfogalmazott válaszaik vannak. Gondolom, azokat meghallgatom, és azután

az olyan, mintha utána hazamennék és megírnám fejből a kérdéseket is meg a válaszokat is. Azokkal nem tudok beszélgetni.

Nem kapsz valamit...

Persze... Nem érzem azt, hogy megszenvedi a megfogalmazást. Mert azt hiszem, a riportalanyon is érződik az, hogy ő most egy betanult szöveget mond el, vagy pedig akkor gondolkodik azon a szövegen, akkor próbálja megfogalmazni azt, amit gondol, amit érez. Ezt mindig észre lehet venni. Az évek során ez annyira kikristályosodik, hogy már néhány mondat után érzi az ember. És akkor már azt is tudja, hogy mennyi ideig kell azzal az emberrel elbeszélgetni.

Nekem az alapélményem veled kapcsolatban ez a belső, mélyről fakadó nyugtalanság, amelynek a megnyilvánulási formái a nagy kérdésekkel vannak kapcsolatban.

Nem tudom, lehet. Sohasem gondoltam arra, hogy tudatosan egy valamilyen mag köré csoportosítsam ezeket a dolgokat.

Társaságban könnyen beszélsz magadról?

Magamról nem, a problémákról inkább. És jobb hallgató vagyok, mint beszélő. Mellesleg azt hiszem, ezért is vagyok újságíró. Az egyik híres magyar újságíró azt mondta, hogy az az igazi riporter, aki a másiktól ki tudja hallgatni még azt is, amit nem akar elmondani.

Egyszer azt írtad, hogy „a költő mindig elszólja magát valahol a költészetében, még ha egyébként vasfegyelemmel irányítja nyilatkozatait, nyilvános szerepléseit.”

Így van.

Akkor a verseidet kellene elővenni.

Lehetséges.

Egyikben például azt mondom: „A háborúról már semmi újat meg nem tudhatunk.”

■■■

Azt hiszem, hogy tényleg nem tudhatunk meg semmi újat a háborúról, egyetlen egy dolgot kivéve, ha mi magunk nem leszünk a részesei egy háborúnak. De ami így a háborús ismereteket illeti (az most mindegy, hogy melyik háborúról van szó), annyira túltömtek bennünket a háborúval, ezt az én nemzedékemet, hogy ez az első, második világháborútól kezdve a vietnami háborúig, gondolom, mi abban nőttünk fel, „azon növekedtünk”, hogy így mondjam.

Félsz a háborútól, gondolsz arra, hogy esetleg a harmadik világháború előtt állunk?

Nem, sőt... Nem hiszem, hogy az akkora veszély, mint amekkorának szeretnék feltüntetni sokszor épp a politikusok... Akik talán jobban félnek, hisz az ő pozícióik fognak megingani, nem a kisembereké.

Mi a véleményed a békemozgalmakról?

Szépek, de nem sok vizet zavarnak, szerintem. Tudniillik, minden mozgalomnak akkor van értelme, ha változtatni tud bizonyos helyzeten, állapoton. És ezek a békemozgalmak szerintem semmit, az égvilágon semmit nem változtatnak.

Sőt most már hatósági jóváhagyással történnek, úgyhogy...

Úgyhogy szerintem ez épp olyan, mint a „zöldek mozgalma” nyugaton, a környezetvédelem. Az sem változtat semmit, ugyanúgy kivágják az erdőket, ugyanúgy építik...

A profit hatékonyabb...

Meg sok egyéb. Minden más tényező hatékonyabb, mint egy-egy ilyen mozgalom. No most ez nem jelenti azt, hogy nem kell csinálni. Gondolom, számomra szimpatikusak ezek a mozgalmak.

Te milyen mozgalomhoz csatlakoznál?

Nem hiszem, hogy szeretnék valamilyen mozgalomhoz is csatlakozni. Olyan értelemben nem, hogy vannak az embernek bizonyos életideáljai, ha megfogalmazod, ha nem, azt megpróbálja követni, és ha úgy alakul, hogy ugyanazt mondják bizonyos emberek, akik valamiféle mozgalom-

■■■

hoz tartoznak, akkor ahhoz a mozgalomhoz hozzácsapódhat az ember. De hogy csatlakozzon egy mozgalomhoz, és annak a kiskátéját kövesse élete végéig, az nem hiszem, hogy hálás dolog. Ez szereplésvágy is. A mozgalomteremtés. Persze az írás is az. Csak az gerillamozgalom, gondolom, az a magányos emberek mozgalma. Mert az egyéni.

Faulkner mondta, hogy aki tehet, az tesz, aki nem tehet és emiatt szenved, az ír.

Így is lehet mondani. Habár nálunk, és nem csak nálunk, sok helyen, az írástól úgy félnek, mintha az változtatna a dolgokon, pedig nem változtat. Az írás az nem tett. Olyan értelemben nem tett, hogy nem változtatja meg a fennálló helyzetet. Ha én betörök egy ablakot, akkor betörtem az ablakot. Ha én leírok egy szót, hogy be szeretném törni ezt az ablakot, vagy majd beverem ezt az ablakot, akkor ez nem az, de nálunk sokszor úgy viszonyulnak ehhez a dologhoz, mintha betörte volna az ember, és aki viszont betöri azt az ablakot, azt sokkal enyhébben kezelik, mert hát – hogy is mondjuk – csak csintalankodott. Emez viszont rosszul gondolkodott.

Mi lehet ennek az alapja? Miért félnek a szavaktól?

Nem tudom, ezt tényleg sohasem tudtam megmagyarázni, mert tényleg, a szavak még soha semmit nem romboltak szét. Igaz, hogy nem is igen építettek fel.

Továbbra is fogsz verseket írni?

Biztos. Ez most már... Még hogyha nem akarok, akkor is.

Milyen terveid vannak? Mit szeretnél megírni?

Nagyon sok mindent. Annak hogyha egynegyedét megírom, vagy egytizedét, akkor... Nem is akarom elmondani, hogy miket. Magamnak sem... Sok tervem van. Verseket is akarok még írni, kötetekben gondolkodom, mondom, tanulmányt szeretnék, nagy tanulmányt írni, szeretnék prózát írni, sok mindent, most hogy a témák mik, akárhova nyúl az ember ott mindenhol téma van. Például mért ne lenne egy izgalmas témakör, nem mondom, hogy meg fogom írni, de ilyesmi, hogy a szerelem és az erotika témaköre a jugoszláviai magyar prózában. Ilyen dolgok. Arról ne beszéljünk, hogy a szabadságfogalom, a lázadás vagy a lázongás.

Az, hogy Topolyán élsz, hogyan befolyásolja az életedet?

Jól. Köszönöm kérdését, jól. Tényleg, ha úgy gondolod, hogy mennyit változtatott, vagy mit jelent, számomra jót tett az elköltözködés, mert nyugodtabban élek. Sokkal nyugodtabban élek, mint Újvidéken, több lehetőségem van irodalommal foglalkozni, mint itt volt, és lehet, hogy kissé ellentmondásosan hangzik, de sokkal bővebb a baráti köröm, mint Újvidéken volt. Mégpedig a legérdekesebb az egészben, hogy nem a topolyaiak között, hanem újvidéki barátaim látogatnak meg gyakrabban, mint ahogy azt Újvidéken tették. Ez tiszta nyereség.

Nem kötődöttél itt annyira...

Én a városhoz magához sohasem kötődtem, Újvidékhez sohasem kötődtem. Én mindig átutazónak éreztem itt magam, habár 15 évet itt töltöttem.

Milyen ez a város?

Nem tudom. Nem szoktam meg. Nem volt az enyém. Sosem volt az enyém. Nem éreztem a magaménak.

Írtál verset Újvidékről?

Nem vagyok benne biztos, de azt hiszem, hogy igen.

Nem emlékszel rá?

Nem. Abszolút, én a verseimre nemigen emlékszem. Gondolom, nem az a típusú költő vagyok, aki fejből tudja az összes verseit, sőt, talán egyet sem tudok fejből.

Én egyre emlékszek: a bíróról írtál egy verset.

Igen, de hát az nem Újvidékről szólt. A címére emlékszem, *Bírák* volt, nem is, *Bírók*, megjelent a *Kilátó*ban annak idején, és sajnos nekem nincs meg az a versem. Be akartam válogatni az új kötetembe, és nem jutottam a nyomára, úgyhogy kimaradt. Nyilván a *Magyar Szó* évfolyamait kellene átlapoznom, ott a hetvenes évek elején íródott valahol.

A másfél évtizeddel ezelőtti nagy témák, a manipuláció, a hatalom, foglalkoztatnak ma? Hogy érzed, hogy abban a pillanatban mi többet foglalkoztunk ezekkel a dolgokkal, mint amennyire megérdemelték, vagy pedig ma is aktuálisak, csak elhallgatjuk őket?

Abban az időben, azt hiszem, többet foglalkoztunk ezekkel a kérdésekkel, mint amennyire megérdemelték. Most viszont sokkal kevesebbet, és sokkal inkább megérdemelnék. Tudniillik, akkoriban, engem személy szerint is, a manipulációnak egy ilyen egységes fogalma foglalkoztatott, hogy így mondjam, egységes társadalmi szintje, hogy mi történik a politika és a költészet között, ma viszont azzal találkozok, hogy a szerkesztő úr, vagy szerkesztő bácsi vagy szerkesztő elvtárs egyszerűen fogja és kihúzza a szövegemből ezt meg ezt a mondatot. Mintha én nem gondolhatnám azt, amit gondolok, mert ő másként gondolja, ez a manipuláció. Manipulál az írásommal, a nevemmel, a riportalanyommal, mindenkivel. De ezzel mi már nem foglalkozunk. A manipulációnak itt most konkrét példái vannak. És nem hiszem, hogy ezek most ilyen országos méretűek, vagy ez meg az. Hanem konkrétan, ha valakinek mondjuk egy szerkesztőségi szinten vagy egy vállalati szinten, vagy egy községi szinten nem felel meg valami, akkor ő már manipulál. Úgyhogy most lenne alkalom, most azt hiszem, hogy megérett a manipuláció jelensége arra, hogy szociológiailag is feldolgozzuk.

Igen, de a szociológia mintha hullámvölgyben lenne.

Szerintem a jugoszláviai magyar kultúrában igazi szociológia nem is volt. Valami csirájában kezdett mocorogni, most már lennének lehetőségeink talán kifejleszteni, mert több a hozzáértő emberünk, akikkel dolgozhatnánk, most viszont úgy látszik, hogy nincs érdeklődés. Mert a szociográfiát, szociológiát intézmények nélkül nem lehet csinálni, oda egy kutató apparátusra van szükség. Ott nem mehetek én el, mint magánember, és nem csinálhatok szociológiát.

Pedig erre is voltak példák...

Volt, de ott több hónapos kutatásra lenne szükség, viszont ilyen profán dolgok, hogy nekem egy munkanélküli feleségem van, két gyerekem, nem lehet azt, hogy én hónapokra félrevonuljak. És nem csak én vagyok így ezzel. Azért mondom, hogy intézmény nélkül szociológiát pillanatnyilag

nem lehet csinálni. Egy értelmiségi fizetéséből a család nem élhet meg, legalább kettő kell hozzá. Gondolom, ezek banális dolgok, de ez így van. Ez hozzá tartozik a kultúrának ehhez a rétegéhez. Verset lehet úgy írni, hogy nincs pénze az embernek. Regényt is lehet úgy írni. Szociológiát nem lehet úgy csinálni.

Mennyire lettél konformista? Valamikor a konformizmus is azok a szavak közé...

Igen, a megvetett, az utált szavak közé tartozott. Azt hiszem, hogy konformista lettem a magam módján én is. Gondolom, mint mindenki, azzal a különbséggel, hogy – no most ez erény vagy nem – igyekszik az ember magában tudatosítani, hogy mennyire vált azzá. És azt hiszem, ez már egy erény, amikor tudja, hogy ez megalkuvás, ez pedig nem az. És hogy hol vannak a megalkuvásomnak a határai, mert annak is kell hogy legyen határa. Másrészt a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején meglehetősen felelőtlenül használtuk mi a nonkonformizmus fogalmát. Tudniillik, mindenre, ami nem illett bele egyféle koncepcióba, azt mondtuk, hogy konformista. Vagy pedig olyasmi ellen hadakoztunk, amivel nem voltunk teljesen tisztában. Akkor ez az időszak elmúlt, és jöttek olyan évek, amikor megdöbben az ember, hogy a legnagyobb nonkonformisták, a nonkonformizmus zászlóvivői, úgy sorra szépen, mondjam azt, hogy beadták a derekukat? Beadták. Mert valamikor, ezt azt hiszem nyíltan ki kell mondani, valamikor érdemnek számított Újvidéken, például, amikor az *Üzenet* megindult, újvidéki irodalmárnak, magára valamit is adó költőnek, írónak nem volt szabad közölnie az *Üzenetben*. Mihelyt közölt, akkor ő a nem tudom milyen rétegbe soroltatott. Most legyen büszke arra, hogy én voltam az utolsó újvidéki író, aki az *Üzenetben* közölt? De én is közöltem, sőt, én most már azt mondom, hogy egy nagyon fals és egy nagyon rossz koncepció volt az, hogy ne közöljünk itt, vagy ne közöljünk ott, vagy ki hol közöl. Tudniillik, egy irodalmat vagy egy akármit, akkor lehet jobbítani, hogyha úgy tartjuk, hogy azt valaki rosszul csinálja, odamegyünk hozzá, és azt elkezdjük vele együtt vagy helyette csinálni, vagy másokkal együtt. És most ilyen értelemben a konformizmus nem mindig konformizmus. Arra is utalnék, hogy nem lehet megváltoztatni dolgokat anélkül, hogy az ember ne menjen be. Például nem lehet... párton belüli dolgokat, mondjuk ezt. Van egy párt, és vannak pártonkívüliek. Nem lehet párton belüli dolgokat megváltoztatni, ha én párton kívüli vagyok. Ahhoz be kell lépnem a pártba, el kell mondanom ott, persze akkor, hogyha úgy érzem, hogy az a párt képes

arra, hogy az én elveimet is képviselje. Ha valaki a konformizmust úgy képzei el, hogy te most párttag vagy, neked most állásod van, lakásod van, tehát te konformista vagy, akkor ez szerintem rossz koncepció. És azt hiszem, hogy itt még mindig nem vagyok konformista, a jó koncepció szerintem az, hogy tudja az ember, hogy mit akar. Annak ellenére, vagy amellet, vagy azzal együtt, hogy hova tartozik. Ha én valahol, valahova bemegyek, valakikkel beszélgetek, akkor nem az ő véleményét teszem a magamévá, hanem az én véleményemet szeretném vele elfogadtatni, vagy kompromisszumot keresek stb. És ez nem biztos, hogy konformizmus. Viszont konformizmusnak tartom azt, amikor az emberek gondolkodás nélkül fogadnak el dolgokat. Szerintem az a konformizmus.

Előítéleteket, mítoszokat...

Mindegy, hogy mi. Vagy haszon érdekében, vagy szellemi renyhesség, lustaság miatt, vagy mindegy hogy mi miatt, egyszerűen nem hajlandó gondolkodni. Vagy nem tud gondolkodni, vagy nem akar gondolkodni, mondanak neki valamit, és azt mondja, hogy így van, ez a konformizmus. Nem csak a haszonlesés a konformizmus. És én veszélyesebbnek tartom a szellemi konformizmust.

Tőled kaptam kölcsön több mint tíz évvel ezelőtt Frommnak a Menekülés a szabadságtól című könyvét. Valószínűleg erre gondolsz, hogy egy ilyen mechanizmus is munkál bennünk, hogy menekülünk a szabadságtól.

Persze.

Volt-e olyan előítélet, mítosz, amellyel sikerült leszámolnod?

Volt. Több mítosz is volt. Elsősorban irodalmi mítoszokról van szó. Az egyik mítosz, legnagyobb csalódásom is egyúttal, az volt, hogy épp a forradalmi, a nonkonformizmust számonkérők, épp a kiállást szorgalmazó irodalmi vezetők, barátok, szerkesztők, miegyebek ütöttek először a körmömre, amikor megreszkíroztam nem úgy gondolkodni, ahogy ők gondolkodnak. Tehát, hogy ha valaki engem a konformizmus szükségszerűségére rávezetett és rátanított, azok a nonkonformizmusnak a szószólói voltak, konkrétan az első *Symposion*-nemzedékről van szó. Ez volt az egyik legnagyobb illúziórombolás. Itt dőlt össze... Hát nem minden, mert hogyha minden összedőlt volna, akkor nem az lenne, ami

van. És akkor hasonló dolgok voltak még. Ugyanezt az újságírásban is megéltem. És úgy látszik, hogy ez szükségszerű, és ebből arra a következtetésre jutottam, hogy nem kollektív platformokra meg erre-arra van szükség, hanem csak arra, hogy az ember tisztában legyen azzal, hogy ő a saját tiszta lelkiismerete szerint gondolkodik, ír, cselekszik. Akkor attól függetlenül... Mert én sokáig úgy véltem, hogy fontos az, hogy valaki jól vélekedjen rólad. És akkor itt már nem lényeges, hogy valakinek jó véleménye van-e rólad, vagy sincs.

De ez egy szociális ösztön.

Persze hogy az, azért nehéz ellene védekezni.

Mennyire foglalkoztat most a sztálinizmus, a sztálini szocialista rendszer és az autoritáris hatalmak?

Foglalkoztatott, sokáig foglalkoztam vele, ma már nem érdekel annyira, gondolom, érdekel bizonyos vonatkozásában. De engem addig izgatott, amíg nem olvastam el azokat a kapitális munkákat. Mert én gyakorlatilag nem ismerhettem meg, csak irodalomból, amelyek révén úgy-ahogy képet alkottam róla. Ma már csak olyan vonatkozásaiban foglalkoztat, hogy hol található meg a nyomai. De az, hogy maga a jelenség mi volt, az már nem annyira izgalmas a számomra. Az addig volt, az egy megdöbbenés, mert kijön az ember az iskolából, úgy tanultuk, mert úgy tanították velünk, hogy az egy ideális dolog, a szocializmus, és akkor hirtelen rádöbbsz, hogy lágerek voltak ott is, Gulág-szigetcsoport, és persze ez egy sokk. És akkor ezért érdekelt. Most már azt hiszem, hogy túl vagyunk. Azért mondom, hogy vagyunk, mert úgy érzem, hogy az egész nemzedékem egy kicsit túl van ezen. Tudniillik, mi voltunk azok, akik 68-ban egyetemisták voltunk. És én határozottan állítom, hogy a 68-nak is volt egy ilyen háttere, hogy velünk a majdan elérendő dolgokat úgy tanították, mint a már megvalósult dolgokat. És ez egy sokk volt, ezt azt hiszem a mai napig sem értik meg az idősebbek, hogy ez a fiatalok számára, akik akkor jöttek ki a középiskolából, ez akkora sokk volt, hogy nem tudták elviselni. Sem a munkanélküliséget, egy ideális társadalomról álmodoztak.

Melyek azok a maradványai a sztálinista koncepciónak, amelyek még mindig ránk nehezedenek?

A sztálinizmus lényege szerintem a hatalmi törekvés. A mindenároni hatalom. És ez megvan. Megvan a bürokráciában, megvan egyéneken... Sokszor ilyen-olyan néven nevezzük őket, hogy... különféle izmusoknak, de itt van, valahol a... Nem azt mondom, hogy a rendszerben vagy a társadalomban, hanem az emberekben, úgy látszik, hogy a hatalmi törekvés az emberi vonás.

A zsarnokság nem csak a szögesdrót...

Igen. Erről van szó. És nem hiszem, hogy ehhez táborok kellenek meg szigetek meg zárkák, van gondolkodási sztálinizmus is. Az értelem sztálinizmusa is létezik. Azt is sztálinizmusnak tartom, hogyha egy szerkesztő nem enged be egy olyan cikket, amelyik az ő véleménye szerint nem helyes, habár ő nem volt kint a terepen, nem látta, hogy ott mi történik, hanem ő az íróasztal mellett úgy képzei el, hogy ott másképp kellene festenie a valóságnak. No, ez sztálinizmus.

Emlékszel-e olyan pillanatra, amikor magad sem tudtál megszabadulni a tudatnak egyfajta ilyen szerkezetétől.

Nem tudom. Nyilván van ez az emberekben. Nem hiszem, hogy vannak emberek, akik teljes szeplőteleniséggel lázadhatnak. Hogy úgy mondjam, akiknek nincsenek bűnei. Magamról sem feltételezem. Azt hiszem, úgy a legkönnyebb az embereket becsalogatni a saját kelepccéjükbe, megvárni, és akkor nyakonvágni. Úgy a nyakcsigolyájára vágni. Az a legkönnyebb módszer, de azt hiszem, hogyha ilyen rizikókra gondol az ember, és ezt fontolgatja, akkor sohasem fog dolgozni. Ezt nem szabad. Egyáltalán nem kell hogy felmerüljön. Ismerek olyan embereket, akik így fontolgatják a dolgokat, és habár tehetségesek, mert írókról van szó, nem írják meg azokat a dolgokat, amelyeket meg tudnának írni.